

ПРЕСТЪПЛЕНИЕТО НА ОВЛАСТЕНИЯ: КОНСТРУИРАНЕ И УПОТРЕБИ

(между социалистическата собственост и финансовите интереси на ЕС)

АВТОРЕФЕРАТ

на Дисертационен труд
за придобиване на образователна и научна степен „доктор“
професионално направление 3.1. „Социология, антропология и науки за
културата“

Николай Владимиров Янев

Научен ръководител: проф. д.с.н. Майя Грекова

Катедра „Социология“
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

София, 2018 г.

Дисертационният труд се състои от девет части, в това число: въведение, три глави, три примера, изводи и заключение, библиография.

Общият обем е 265 страници.

Представени са 8 фигури и 1 таблица

В библиографията са посочени 110 заглавия на кирилица, 60 заглавия на латиница, 56 нормативни актове и архивни документи. Цитирани са 49 филмови заглавия и 8 интервюта.

Авторските публикации по темата са 2 на български език и 1 на английски език.

Защитата на дисертационния труд ще се проведе на ...../2018 г., от ..... часа в .....
..... Материалите по защитата са на разположение на интересуващите се в кабинет 409, бул. „Цариградско шосе“ 125, катедра „Социология“, Философски факултет, СУ „Св. Климент Охридски“.

1. Структура на дисертационния труд:

Въведение: Производство на престъпления и престъпници с власт

1. Проблем, хипотеза, цели
2. „Престъплението на овластения“ и „Корупцията“
3. Конструирание на престъплението и престъплението на властта: текстове на теорията и практика
  - 3.1. Производство на престъпления – фабриката на Фуко
  - 3.2. Malleus Maleficarum: Техническо ръководство по конструирание на престъпления
  - 3.3. Престъпление и наказание на Достоевски
  - 3.4. „Престъпникът на власт“ на анархистите (Бакунин и Кропоткин)
  - 3.5. Процесът срещу Гай Верес – престъпният властник в хватката на прокурора.
  - 3.6. Социалното конструирание на заем на криминологията

ГЛАВА 1 – Предшественици и съвременници: овластени престъпници в Царство България и Съветска Русия

1. Престъпниците с власт в СССР и борбата срещу тях
  - 1.1. Съветската норма за престъплението във властта
  - 1.2. Институции
    - 1.2.1. ВЧК
    - 1.2.2. ГПУ
    - 1.2.3. ОБХСС
  - 1.3. Репресивна практика: образи, думи и действия в преследването на престъпника с власт
    - 1.3.1. Корупция и технология на чистката
    - 1.3.2. Престъпникът пред съда. Андрей Вишински
2. Престъпниците с власт в царство България: изобличение и съд
  - 2.1. Следствени комисии и държавен съд
  - 2.2. Министърът като престъпник
    - 2.2.1. Първият държавен съд
    - 2.2.2. Третият държавен съд

Пример №1: „Престъпленията на длъжностите“ в СССР през камерата на съветския криминален филм – сюжети и злодеи (1950-1991 г.)

1. „Сенчестата“ икономика и престъплението на длъжностите
2. Кино и действителност
3. Престъпленията на длъжностите в криминалния филм

- 3.1. 1953-1966 г.: Престъпници в текстилната индустрия (годините на Хрущов)
- 3.2. 1966-1982: Спектърът се отваря: търговия, производство и услуги
- 3.3. Стопанската номенклатура и партията пред дулото на камерата

ГЛАВА II: Мяката за овластения престъпник в Народната република – закони и квалификации

1. Преходът: разграничаване и наследство
2. Съветското право – влияние и критичен поглед
3. Оръжията на новата законност
  - 3.1 Закон и престъпление
  - 3.2. Контрол и управление
4. Престъпникът
  - 4.1. Класификации на престъпността по служба
  - 4.2. Длъжностите

Пример №2: Овластеният престъпник в обвинителната реч на прокурора – по материали от делото „Тексим“

1. Исторически контекст
2. „Двете правди“ по делото Тексим – конструкция на обвинението
3. Свидетелските показания
  - 3.1. Характеристиката
  - 3.2. Показанията
  - 3.3. Сигналите
4. Обвинителната реч
  - 4.1. Наказателният кодекс
  - 4.2. Речта на прокурора
5. Политическата употреба

Глава III Злоупотреба с власт в контекста на финансовите интереси на Европейския съюз и тяхната защита

1. Скритата власт на ЕС: фондовете
  - 1.1. Ресурси и разпределение – къде се вземат решенията
  - 1.2. Фондовете: История на нарастващата власт
2. Управление и контрол
  - 2.1. Защита на финансовите интереси на ЕС: език и понятия
  - 2.2. Изграждане на апарата: административни структури и техните функции
    - 2.2.1. Основните играчи

- 2.2.2. Звено за борба с измамите – създаване и овластяване
- 2.2.3. Случаят „Сантер”
- 2.2.4. OLAF: функции и структура
- 3. Контролът върху контролиращите
- 3.1. От борба с измамите към борба с корупцията
- 3.2. Случаят „България“
- 3.2.1. „Престъплението на властта“ като инструмент на контрола: Механизъм за сътрудничество и проверка
- 3.2.2. Законът за обществените поръчки
- 3.2.3. Конфликтът на интереси

Пример №3: Конструирането на европейския контрол – правила и нарушители в разказа на очевидците

- 1. Контекст
- 2. Обхват на разглеждания пример
- 3. Профил на участниците
- 4. Разказите
- 4.1. „Служителят по нередности“
- 4.2. „Финансовият контрольор“
- 4.3. „Техническият контрольор“
- 4.4. „Бенефициентът“
- 4.5. „Разследващият“
- 4.6. „Наказващият“
- 5. Краят на контрола?

Заклучение.

Библиография

2. Обща характеристика на дисертацията

2.1. За избора на тема

Партийни активисти, притежатели на академичен капитал, неправителствени организации и „професионални граждани“ – всички те са загрижени за държавата, „превзета“ от престъпници. Говорят за „state capture“, градят политически проекти върху борбата срещу организираната престъпност и корупцията и след като са реализирали амбиции в управлението, на свой ред се превръщат в обект на изобличения от страна на нова „реформистка“ вълна. Тази фабула има дълга историческа традиция и достига кулминация в моменти на резки политически промени. Примерът на атинския държавник Перикъл, изпратил политическите си противници в изгнание, а по-късно изправен пред съда заради злоупотреби в строителството на Акропола, е станал школки. Френските революционери качват престъпната аристокрация на ешафода, за да бъдат смазани на свой ред в кръговрата на терора. Марат ораторства против министрите, „предатели“ и „ненаситни лешояди“, но сам става „тигър, който „в ненаситна злоба терзае телата на хората“ в апологията на неговата езекуторка Шарлота Корде.

Днес вниманието към престъплението на властта е все така неудовлетворено, но поставено върху научен фундамент. Обезпечава го сериозно знание, развивано в занятията на юристи, криминолози, одитори, счетоводители и журналисти. Настанено е зад стените на нови институции, в специализирани отдели, поверено е на необичайни длъжности. С него се занимават комисии за борба с корупцията, конфликта на интереси, служат му „служителите по нередности“. Заплаща се от скъпоструващи програми под мотото на „прозрачността“, „доброто управление“ и други парадигми, тиражирани от влиятелни международни институции като Световната банка. Тревогата за „правилното управление“ в опозиция на неправилната, лошата, в крайна сметка – престъпната власт, се предлага и консумира безкритично както от крайния потребител (просвещавания гражданин), така и от загрижения (вещият, „експертът“ по качество на властта). Разглеждам дисертационния труд като възможност за задължителния си въпрос към тази система (установения режим). Това е въпрос отвътре, въпрос на служителя в администрацията, на автора на наръчници за препоръчителното движение по одитните пътеки на прозрачността, но и на наблюдавания, одитирания, проверявания. Той е следният:

Възможно ли е това ученолюбиво и, твърдя – непрекъснато, очертаване на позволени и непозволени територии, това старание в бдителността, да има намерения

(резултати), скрити отвъд видимите си оправдания („интегритет“, „благо“, „развитие“ и др.)?

2.2. За дисертацията: проблем, цели, материал и метод, хипотеза

Проблем. Дисертационният труд бе провокиран от интереса към престъплението, извършвано от позицията на властта, чрез ресурсите на властта. Тук е място за важна уговорка – той не се занимава с технологията на криминалното действие, но с идеята за престъплението на властника. Под „идеята за престъплението“ разбирам неговия „вид“, онези отличителни черти, които дават основание да бъде наричано „престъпление“, самия процес на това наричане. В рамките на настоящия текст приемам за важни действия като назоваване и показване, а не например триковете по употреба на публични средства в частна полза (за тях е писано много и на други места). Интересува ме процесът по оформяне, обличане на някакви деяния в нормативна униформа, защото той задава „критерия“ – „крината“, мярката за претегляне и отсъждане, посочва престъпника и определя неговата санкция. Значи – работил съм не с платоническа „идея“, но с етимологическа – тази, която откриваме в индоевропейския корен „weid“, „виждам“. Накратко, вниманието бе насочено към престъплението, което е продукт на действие, наричано понякога „конструиране“ с термина, адаптиран от П. Бъргър и Т. Лукман в техния труд „Социалното конструиране на реалността“ (1966 г.). При това погледът е ограничен в една точка от широкия спектър на криминологията – онази особена позиция, в която властникът може да бъде превръщан в престъпник, по силата на определени правила, думи, процедури и институционални прерогативи. Очертанията на проблема маркира от една страна възможността престъплението на властта да бъде произвеждано, фабрикувано, а от друга – използването му като инструмент за контрол.

Цели и задачи. Дисертационното изследване преследва непосредствената цел – да покаже как се конструира престъплението на овластения в променлив исторически и идеологически контекст. Косвената му цел е да направи възможен един различен и критичен поглед към описвания феномен. В разказа то се стреми да „разобличи“ използването на темата за злоупотребата с власт като проявление на същата власт, като власт за контрол и наказание. Затова разглежда особеното свойство на критиката спрямо властта да поражда власт сама по себе си, онзи парадоксален обрат, чрез който аргументи и образи, заети от нейните традиционните противници (например анархистите), се превръщат в средство за практикуването ѝ. Доколкото дисертацията е текст, той се опитва да провокира съмнението на своя читател в скритите намерения

на антикорупционната пропаганда, взета на въоръжение от просветени и обиграни политици. Подобно преобръщане на точката за наблюдение представлява стъпване на хлъзгава повърхност, която може да подведе читателя към своеобразна „апология на властта“. Задължителната застраховка тук изисква да подчертая, че правя опит за критика именно върху възможната (зло)употреба с контролни пълномощия, която се крие под камуфлажа на справедливостта.

Изборът на материал. Метод. За постигането на целите си, настоящият труд се заема да регистрира „производствения процес“ на нормата за злоупотреба с власт. Той го реконструира през няколко случая с различен времеви и политически контекст, в които езикът на закона, практиката на институциите и показването пред публика превръщат персонажите, облечени с власт, в нарушители или престъпници. Това целенасочено не е линейно историческо повествование. Или, за нуждите на изложението си не разбирам историята като линейна. Измежду множеството дефекти на перспективата в линейното повествование, ще припомня посоченото от Шпенглер, който констатира, че „изчислението на времето, което е напълно ясно за разбирането на обикновения човек чрез неговите сетива, отговаря на въпроса „кога“, но не и на въпроса ‘какво?’ или ‘колко““. Затова разглеждам престъплението на овластения по ориентира на две привидно (идеологически) полярни координатни системи. Едната го приема като заплаха за социалистическата собственост и оттам за устоите на социалистическото общество. Другата – като риск за финансовите интереси на Европейския съюз и следователно за проспериращото бъдеще на неговите граждани. Това намерение бе определящо за структурата на работата и избора на материал.

В уводната част илюстрирам важни за този поглед традиции: 1) престъплението като възможност, фабрикувана през правила, институции и репресивни мерки; 2) властта като мишена на критика и съдебно преследване. Глава първа разглежда предисторията, върху която стъпва националният опит в преследването на овластени престъпници. Тук в ползрението попадат на пръв поглед генетично различни сюжетни линии. Едната е представена от извънредните закони и институции на Третото българско царство (държавният съд и законът за съдене на министрите). Другата обхваща практиките на съветската власт в борбата срещу враговете в собствените ѝ редици, срещу икономическата контрареволуция, срещу посегателствата, насочени към социалистическата собственост. Въпреки формалните отлики тези източници се пресичат: а) в опита да регламентират форми на извънредна и извънсъдебна разправа, б) като задават рамка (прототип) при конституирането на нормите за злоупотреба с власт по-късно, през годините на Народна република България. Нейният период разглеждам във втора глава. Той е важен, защото показва престъплението на

овластения в прехода от реда на стария режим към новата, социалистическа законност, но позволява да се видят и някои отклонения от матрицата, създадена в съветска Русия (пестеливи и сравнително меки дела срещу висшата номенклатура). Третата глава е посветена на охранителните структури, изградени в защита на финансовите интереси на Европейския съюз и на техния потенциал за контрол върху носителите на неговата „кадифена“ власт. Тази част не търси задължителна аналогия с опазването на социалистическата собственост. Мащабът и стилът на бюрократична репресия са фундаментално различни. Но точно в огледалото на контрастния пример виждам съвременността, съблечена от илюзии: „Да бъдеш управляван е да бъдеш държан под око, инспектиран, шпиониран, насочван, узаконяван, изброяван, записван, индоктриниран, проповядван, контролиран, изчисляван, оценяван, цензуриран, командван“ (Прудон). Посочените глави се занимават с възстановка на нормативните и институционални конструкции, на които е опряно „престъплението на властта“. Лице в лице с всяка от тях е поставен практически пример за използването, „употребата“ на така изфабрикувания престъпник във властта. Пример 1 показва престъплението на овластения през обектива на съветския кинематограф. Избраната гледна точка стъпва върху важните функции и значителната свобода, с които режимът е натоварил изкуството, до степен да му позволи показването на скритото. **Това е история на образите**, която разказвам чрез качествен анализ на филма-детектив. Пример 2 използва материалите на обвинението от архива на най-добре документираното дело за злоупотреба с власт в Народна република България, „Тексим“. Основание за включването му дават както безпрецедентното богатство на съхранени свидетелства, така и големият мащаб на случая. Тук виждам писмената **история, на документите**, анализът е документален. Пример 3 се възползва от възможността да представи интерпретацията за власт, нарушение и контрол в разказа на преките агенти от апарата за защита на финансовите интереси на Европейския съюз. Те създават **устната история**, която събирам чрез интервюто.

При работата върху описания материал се ръководих от следното предположение (хипотеза): Образът на овластения престъпник се гради и адаптира чрез „конструирането“ на неговите престъпления, за да обслужи определени задачи, свързани с контрола върху властта.

3. Кратко изложение

3.1. Въведение: Конструиране на престъплението и престъплението на властта: текстове на теорията и практиката

Темата на настоящия труд засяга дълга и словоохотлива писмена традиция. В нея обособяваме две условно разделени течения. От една страна са теоретичните текстове, които се занимават с „производството на престъплението“, с престъплението като конструкция на езика, репресията и познанието. От друга стоят наръчниците за действие, процедурните предписания на следствието, речите на обвинението. Тази втора група не наблюдава отстрани своя обект, но го създава, интересна е като различно, но ценно свидетелство.

Наблюденията на Фуко върху еволюцията, която преминава „тялото на осъдения“ задават важен ориентир. Като разказва мащабно и зрелищно за „надзора“ и „наказанието“, той всъщност описва фабриката, в която се произвежда престъплението: „въпреки че правната мярка се раздава, за да наказва престъпления, човек би могъл да каже, че дефинициите на престъпленията и тяхното преследване се правят така, че да поддържат наказателните механизми и техните функции“. Технологията на производство се отличава с постоянство („постоянна битка“ вместо сключен „договор“). Тя е рафинирана, дозирана, по-скоро изкуство, отколкото груба сила, легитимира се чрез наука и все пак се нуждае от тялото на престъпника, от неговото физическо присъствие, от въздействие върху тялото.

Възможностите, които този поглед дава за моя текст, са свързани с разбирането за овластения престъпник в неговата театрална роля: да бъде хвърлен от високо и зрелищно, да стане като Прометей, чието тяло, приковано високо (видимо) на скалата от бога-инженер Хефест, терзаят Властта и Силата. Как машината създава престъпление разказва наръчникът на инквизицията през XV в. Машините (печатарската преса) позволяват следствения трактат „Чук на вещиците“ (*Malleus maleficarum*) да бъде тиражиран, да наложи масова и униформена практика по преследване на тези (най-често жени), които наричат с думата „правеци зло“, „злодейки“ (и едва в превод „вещици“). Машините за следствено въздействие върху техните тела, уредите за изтезание, допълват комплекса от знание и техника за налагане на справедливост.

Първо, и това се подчертава, трактатът е дело на учени, осветено от авторитета на университета в Кьолн. Второ, подробната следствена процедура трябва да извади престъплението на заподозрения от света на отвъдното и да го постави в обичайния ред на светското правосъдие. Логиката е тази: „ако магията беше въображаема и

вещиците не съществуваха или бяха безвредни по същество, то те нямаше да бъдат така ожесточено и последователно осъждани“ (виж Broedel, 2003).

„Чукът“ е добрият пример как науката изобретява машините за производство на престъпление. Тя конструира печатарски инструменти и такива за изтръгване на истината. Анархисти, народоволци и други социални инженери ще покажат, че схемите на това познание могат да бъдат променени. Както убийството на Иванов от нечаевци може да се превърне в революционен акт (за това разказва Достоевски от първо лице, стоял на ешафода, осъден като един от тях), така и свещената власт на монарха може да бъде обявена за престъпна. Кропоткин пише картинно за „армия чиновници“, „паяци-рушветчии“, които гледат на света от „мръсните стъкла на своите канцеларии“. Революцията наистина изправя властниците пред съда и ги екзекутира, революционерите буквално се превръщат в съдии. Така те повтарят познатите техники на съдебната реторика – да изградиш един фиктивен злодей, да го дехуманизираш (чрез зверообразни сравнения), да го понижиш в залата, в речта, за да го погубиш наистина.

Ако ораторът и схоластът знаят как се използват уредите за хващане на престъпници, други разказват какво е устройството им. Това е разказът за конструирането в „Социалното конструиране на реалността“. Чертежът, който дават, е ориентир за пътя, по който премина изследването: Първо, това е история на езика, защото „заради способността си да преминава отвъд „тук и сега“, езикът свързва различни зони в реалността на ежедневието и ги интегрира в цялост със свое значение“. Второ, това е незавършено по предварителните си условия описание, защото социалният ред е „текуща човешка продукция“. Трето, то насърчава изследвателя да предизвика „масивната обективност“ на институционалния свят като я показва „човешки произведена, конструирана“.

3.2. Глава I Предшественици и съвременници

Тази глава разглежда две частни прояви на явлението. Първо – как изглежда престъплението на властта в границите на социалистическата законност, която е положила своя отпечатък върху българските репресивни практики. Второ – какви са местните традиции, установени в новосъздадена България (след 1879 г.), където процесът по градеж на държавата е неделим от нормите и институциите, в чийто наказателен капан ще се хванат новите „държавници“.

Двете избрани посоки са важни за разбирането на престъплението на овластените в репресивната практика на Народна Република България. Нейната законност се родее

с правните и институционални изобретения, въведени след краха на временното правителство в Русия през 1918 г. Болшевиките идват с претенция за радикално реформаторство, „експропрират“ нормативния ред и изграждат нови, „извънредни“ институции. В този процес значително място заема преследването на „длъжностните лица“, широка и по тази причина удобна категория, която обхваща както високопоставените чиновници така и дребните служители. С края на гражданската война, контролът върху тях, изобличаването им като вътрешни (и стопански) врагове, се превръща във важно средство за практикуване на властта. Ако революцията по дефиницията на „класиците“ е „перманентна“, тя се нуждае от своята „перманентна контрареволюция“. И това е „икономическата контрареволюция“. Затова до самия край на СССР с делата за подкуп и длъжностни присвоения се занимава и политическата полиция (ЧК, ГПУ, КГБ). Както в началото на сталинските процеси, така и в периода след десталинизацията, присвоенията, подкупите и други форми на злоупотребата с власт, са основен инструмент за решаване на схватки между враждуващи групи от съветския елит. В този смисъл „социалистическата законност“, наложена и в България след 9.IX.1944 г. разполага както с установени модели, по които се изграждат образите на овластени престъпници, така и с навици в тяхното използване за политически цели.

На второ място, освен от външните модели Народна Република България може да черпи и от опита на Княжеството/Царството. То, още от създаването си през 1879 г., е загрижено да наказва както подкупните чиновници от всякакъв вид, така и самите министри. Министерската отговорност привлича изострено внимание. Регламентирана е в Търновската Конституция и в Закона за съдене на министрите. С нея се занимават специални следствени комисии и особен, държавен съд. Отсъствието на ясни дефиниции „какви са престъпленията на министрите“ позволява „конструирането“ на разнообразни версии. Документите от процесите ни показват две общи групи: политически злодеяния и финансови злоупотреби. Че тези процеси си поставят политически цели свидетелстват както обвиняемите, така и коронните съдии. Затова, смятат последните, „тържествената“ процедура на държавния съд трябва да защити висшия служител на държавата от произвол. До Първата Световна Война тази философия се прилага на практика – репресията е целенасочено смекчена. Травмите на катастрофата заличават предпазливостта. Правителството на Ал. Стамболийски прокламира на думи и се опитва да извърши на практика скок от остарелите схващания на старорежимното правосъдие към народния съд на болшевишкия реформизъм. Земеделският водач изрично посочва съветския модел като вдъхновител на своя експеримент. Така, дълго преди установяването на социалистическия строй,

местният опит по идентифициране и наказване на овластения престъпник е кръстосан с радикалните начинания на съветската страна.

3.3. Пример 1: Престъпленията на „длъжностите“ в СССР през камерата на съветския криминален филм

В представения случай се занимавам с публичната страна на „скритото лице“ в системата на съветската власт: престъпленията, извършвани от позицията на длъжностите. Примерът иска да покаже как сюжетите и антагонистите на съветския филмов „детектив“ могат да бъдат използвани за реконструкцията на една дискретна страна от социалистическия престъпен свят: злоупотребата с длъжност. Избраната гледна точка влиза в диалог с разпространено в „съветоложката“ литература схващане – че властта „крие“ служебната и стопанска престъпност. Тук предполагаме, че жанровото кино, напротив, „открива“ пред зрителя дейците на „втората икономика“. Тази режисирана и монтирана екранна реалност е внимателно построена, има своите разработени стопански сектори, типичните си злодеи и престъпни схеми, по които те действат. С други думи, престъпленията на властта се показват, макар и по един контролиран начин. На подобно зрелище са вменени функции да даде основания за определена репресивна, контролна политика. Тя може да решава различни задачи: охрана на обществен ресурс, регулация на икономиката или уреждане на сметки между различни групи във властта. Разгледаните филми хронологично обхващат времето от началото на 50-те до началото на 90-те години на XX в (разпадането на СССР).

Киното е посочено като отражение на действителността както в политическите директиви на партията (Ленин, Сталин), така и в трактатите по теория на монтажа. Дзига Вертов обявява, че „окото се подчинява на киноапарата“. Всеволод Пудовкин определя монтажа като „нов, намерен и развиван от киноизкуството метод за установяване и ясно показване на всички, от повърхностните до най-дълбоките връзки, съществуващи в ‘реалната действителност’“. „Рязането на кадрите“ е издигнато до анатомия на „окото“ (Вертов) и „главния мозък“ (Пудовкин). След подобна интервенция не са останали основателни причини да бъде укривана или засекретявана която и да е страна от случващото се в съветската държава. В логиката на монтажа реалността на сенчестата икономика и нейните негодници е споделена, обща с тази на екрана.

3.4. Мяката за овластения престъпник в Народната република

След обзора на прототипите за норма и репресия в Третото Българско царство и Съветска Русия се спирам върху рамката от правила, в която е поставено престъплението на овластените в България след 9.X.1944 г. Този поглед е важен, защото позволява да уловим „престъпника на власт“ в промяна – първият голям преход на новата ни държавност. За целта задавам няколко „следствени“ въпроса:

Първо: можем ли да говорим за радикално преобръщане на условията, по които се „произвеждат“ престъпниците във властта (признаците, по които ги изобличават, съдят и наказват)? Казано иначе – смяната на производствените отношения в икономиката свързана ли е с трансформация в „производствените отношения“ на контрола?

Второ: в каква степен матрицата на социалистическата законност, създадена след утвърждаването на болшеvizма в Русия, става модел за националната практика? Превръща ли се родният „престъпник с власт“ в реплика на своя съветски аналог?

Трето: Какви са възможностите и ограниченията на българската „социалистическа законност“ да припознава и преследва врага в собствените си редици? Или: имат ли основания репресиите и тук да достигнат размерите на мащабна война с „икономическата контрареволуция“.

При структурирането на норми и институции новата власт в НР България се стреми да се разграничи от „буржоазното минало“ и да се припознае в родство със съветската. Тези усилия са засвидетелствани в клиширани декларативни пасажии от текстовете на юридическа тематика. Тъкмо затова не бива да бъдат абсолютизирани. Когато говори за престъпленията, присъщи на властта, Наказателният кодекс от 1951 г. всъщност не е избягал много далеч от своя предшественик – Наказателният закон. Дефиницията на длъжностно лице се оглежда в тази на чиновника и това, в един по-късен етап, признават самите тълкуватели на социалистическата норма. Потребна се оказва не само формата, но и функцията. По официалните изявления личи, че вредителите, останки от „разрушения строй“, които посягат на стопанските основи на социалистическата държава, са успешно ликвидирани в началото на 50-те г. на миналия век. Подобна е участта и на враговете, заловени в собствените редици. Изобличени като шпиони, следователно външни на „нашата“ власт, те са осъдени с подобаващи обвинения. Логическото решение е безотказно: този, когото съдят за контрареволуционна дейност е класов враг. И обратно – контрареволуционните занимания са запазена марка на класовия враг. Такова ефикасно решение изправя властта пред неочаквани трудности. Първо, как да обясни продължаващите посегателства срещу „основите“ на социализма. Второ, как да осъществява контрол

върху своята властваща бюрокрация, която не е и не може да бъде престъпна по подобен контрареволуционен, антинароден начин. Да се твърди обратното би означавало да допуснем съмнение в народната власт. За решаването на тези предизвикателства предпазливо и внимателно се конструират групи престъпления, свързани най-често с а) социалистическата собственост, б) социалистическото стопанство и в) документалния поток, който верифицира съществуването и успехите на социализма. Като основен субект на тези състави е произведен длъжностният престъпник, служител на държавата, снабден с определена власт. Понятието е разположено широко – както в алинеите на Наказателния кодекс, така и в практиката на съда. Рамо до рамо с „ръководителите“, на овластени длъжности може да се окаже цялата дребна стопанска и административна бюрокрация, съставена от куриери, касиери, деловодители и прочие, но също „производствениците“, „пазачите“, селяните в кооператива и дори затворниците. Простирането на нормата по такъв начин, липсата на ясни очертания за престъпник и престъпление, вина и виновни, има своето предимство от гледна точка на контрола. Важна тук е не само охраната на социалистическата собственост, но и самото наличие на правила. Те съществуват, за да се спазват, движението на социалистическата собственост е допустимо единствено по „правилния“ начин. Редът е самодостатъчен, но и претекст за многобройни надзорни функции, поверени на множество институции като прокуратурата, „народния контрол“ и в крайна сметка на всеки гражданин. В следващия пример виждаме как изглежда крупният стопански деец и функционер на държавна сигурност, заловен в злоупотреба с положението си.

3.5. Пример 2: Овластеният престъпник в обвинителната реч на прокурора

Разгледаният случай представя реконструкцията на „престъплението на властта“ в архива на делото срещу ръководството на Икономическа групировка „Български търговски флот“ (1969-1971 г.). Как свидетелските показания и речта на прокурора подреждат факти и думи в убедителна и разобличителна версия?

Първо, описват различни нарушения, вършени в удобната зона между подкупа, секретността и слабата отчетност: „Касае се за престъпления от областта на народното стопанство, които са насочени не само към подкопаване икономическите устои на нашата социалистическа стопанска система, но същевременно са съпроводени със сериозни отрицателни последици от политическо и морално естество“.

Второ, занимават се с характера, ваят онзи образ, който **„в концентриран вид отразява** някои груби произволи, безобразия, злоупотреби и разхищения на социалистическата собственост, безотговорно отношение към стопанските интереси на нашата социалистическа Родина, недостатъци, срещу които партията, правителството и целият български народ водят най-последователна борба“.

Трето, въвеждат мотива за предателството, извършено скришом „от будното революционно и справедливо око на нашето правосъдие“. Занимават се с „ортака“ на „разни чужденци и гешефтари“, който е сложен на острието между обвинението в стопански престъпления и подозрението в шпионаж, посегателство срещу републиката.

Чистката в Политбюро (отстраняването на Ангел Солаков, Лъчезар Аврамов и Живко Живков), извършена след разгрома на групировката показва живата връзка между защитата на социалистическата собственост и политическата игра.

3.6. Злоупотреба с власт в контекста на финансовите интереси на Европейския съюз

„Не е възможно да разберем една институция адекватно без разбирането на историческия процес, в който тя е била произведена“, отбелязват П. Бъргър и Т. Лукман. Настоящото изглежда „неисторично“, трудно да се разпадне на „историческите“ си елементи. Затруднението стои на пръв поглед – историята не е повече от „разказ“ (історіа). „Историята“ означава още „познание, „информация“, „търсене“, често „писмен разказ“ за резултатите от това търсене. Значи за реалността „тук и сега“ може да се разказва. Разказът в тази глава разглежда конструирането на посегателствата срещу бюджета на ЕС. Негова цел не е да прави „сравнителни“ паралели с престъплението на овластения както бе проследено до тук. Контекстът е твърде обширен и различен, за да бъде редуциран до сравними признаци. Затова тук опитвам да дам още един (различен) отговор на въпроса „как?“:

Как разпределението на бюджетни средства поражда власт и по какъв начин е уреден контролът върху нея? Как правилата на този контрол се отнасят към разпознаването на злоупотребяващите с власт? Дали и как ограничената експертна тема за борбата с измамите във фондовете провокира развитието на „всеобхватна анти-корупционна политика на ЕС“? Какъв е фонът, върху който се разиграват драмите на престъпни български чиновници, накърнили интересите на европейския данъкоплатец?

За нуждите на споменатия разказ (история) са обхванати следните теми:

- i. създаването на европейските фондове като средоточие на власт, свързана с разпределението и управлението на съюзния бюджет;
- ii. същината на този процес като набор от проверки на различни нива, функционирането на фондовете през техните механизми за управление и контрол;
- iii. формирането на езика, терминологичния апарат и обосновките, които мотивират развитието на репресивен апарат за защита на финансовите интереси на Съюза;
- iv. мрежата от административни органи, „институциите“ на този апарат;
- v. задачата по противодействие на злоупотребите със средства от фондовете като двигател, който зарежда по-общата тема за престъпления от позицията на власт (тази да управляваш доверен публичен ресурс).
- vi. българското участие в Европейския съюз и качеството на този опит да илюстрира в състен отрязък време както роенето на правила и институции, така и изостреното внимание върху „корупцията на властта“.

Фондовете на Европейския съюз се разкриват през важните си документи като власт върху разпределението на бюджета, упражнявана чрез система от контролни процедури, споделени между Комисията и държавите. Контролът има различни нива. Управляващите органи следят дейността на бенефициентите, те самите са обект на проверки от одитни звена, Европейската комисия на свой ред „се уверява“ постоянно в капацитета на страните да поддържат системите за управление и контрол.

Гарантът за действията на всички, контролът върху контролиращите, крайната възможна мярка за репресия в рамките на пълномощията, които има Съюзът, представлява апаратът за борба с измамите. Поради задачата да бъде навсякъде, той е аморфен, ангажира съучастници в целия спектър на фондовете, пронизва ги. Централно място в него заема службата OLAF. Работата ѝ е закачена към контактни точки в страните-членки, звената AFCOS. Има свои агенти в управляващите органи. Зависи от ефективността на Сметната палата. Разчита на прокуратурата и съда в държавите. И се намира в състояние на постоянно изграждане. Проектът за регламент, с който ще бъде създадена Европейска прокуратура сочи посоката на този процес – към развитие на нови органи и функции за контрол, които постепенно излизат от техническото поле на донорските програми и покриват все по-широки сфери от живота в съюза.

Европейският контекст е важен, когато говорим за престъплението на овластения от годините на предприсъединителния процес и първия за България програмен период 2007-2013 г. Експертното противодействие на измамите в секторни инвестиционни

(структурни) програми е произвело специфични понятия, правни норми и институции. Те все по-смело напускат ограниченото поле, в което са изобретени, за да атакуват служителя, злоупотребяващ с власт, навсякъде, където го открият – в администрацията на Брюксел, но и в местната бюрокрация. Тази идеологическа експанзия става под знака на „корупцията“, посочена като главна цел на „всеобхватната антикорупционна политика на ЕС“ (Comprehensive EU Policy Against Corruption).

Сред типичния за България административен ландшафт изолираме три характерни места, където включването на страната в европейския оборот е отключило каскада от законодателни, институционални и езикови конструкции. Първо, това е пространството на „сътрудничество и проверка“, където националната държава е поставена под строга корупционна карантина. Второ, на бурна трансформация са подложени обществените поръчки. (Не бива да забравяме, че през тях се сбъдват големите „европейски“ инфраструктурни проекти). Трето, в полезрението попада „конфликтът на интереси“, нововъведение, което открива поредното поле, върху което се разгръща администрацията на контрола.

По този път престъпникът на власт се превръща все повече в нарушител на норми, продиктувани от името на една голяма, европейска, „цивилизована“ и загрижена общност. Той е диагностициран, обрисован, преследван и отричан през универсалните предписания на „доброто управление“, „интегритета“, „прозрачността“ и др. В крайна сметка ще го посочат като пречката към постигането на щастието на европейските народи. Това не е просто измамникът на ниското, проектно ниво, както биха ни заблудили техническите термини на OLAF, но корумпираният чиновник, облечен във властта да разпределя значителен бюджет. Неговите действия водят до сериозни последици, те застрашават благото от пълноценното членство на България в ЕС, блокират плащанията и формират образа на страната както в очите на външни експерти по „правилно прилагане на властта“, така и в представите на собствените ѝ граждани.

3.7. Пример 3: Конструирването на европейския контрол – правила и нарушители в разказа на очевидците

Този случай се възползва от възможността да регистрира непосредствени свидетелства: Как се случва нахлуването на „административна Европа“ в професионалния мир на българския държавен служител? Можем ли да говорим за „революция на членството в съюза“? Какво е разбирането и оценката за настъпилите

промени? Какъв е погледът на непосредствените участници към новите административни конструкции? Живата реч има стойност за изследването, доколкото без външна, човешка интерпретация, както документите, така и процедурите, които те описват, рискуват да останат само декор в умозрителната игра на пишещия.

Интервютата дадоха възможност да се провери възприятието на нередността и измамата като част от мисленето за работата с европейски средства (описвана като инцидент или присъщо свойство на проектния цикъл). Допълнителни теми, които ни интересуват тук са: Дали измамите и други посегателства срещу средства от фондовете на ЕС се свързват със злоупотреби от позицията на (разпределителна) власт? Какво е усещането на преките „изпълнители на контрола“ за тенденцията в развитието му – постига ли той целите си, расте ли броят на нарушенията, увеличава ли се тревогата? Налице ли е очакването за нови промени, правила и бюрократичен ръст, разбирани като „препоръки за подобряване“? Разказът на участниците в различни фази на проектния цикъл се отличава с едно общо стъписване пред непрекъснатата промяна, разминаване между желанието за ефективно управление и затъването на това добро намерение в тресавището на бюрократичен надзор, който следва своя логика, различна от тази на ефикасните решения.

3.8. Заключение

Очакването към дисертационното изследване е свързано с ключовия въпрос: Могат ли да се разглеждат престъпленията на властта като предмет на конструиране, на производство в езика на нормите и историята на институциите? Преди отговора давам място за уговорка: Предложеният текст вижда познавателния стимул в проблемите, които не могат да получат решение в неговите граници. Прегледаният материал е центриран около ядрата на два изразителни политически проекта, социалистическата държава и наднационалния режим на „обединена Европа“. По този начин извън обхвата му остава важен процес като смяната на собствеността в страната след 1990 г. В по-ново време той съзнателно подминава тревогите за контрола отвъд терминологията и действията по опазване на европейския бюджет.

Сега за неизбежния отговор на главното питане. Ако бъде конкретен, затворен между страниците на този труд, той е недвусмислен. Престъплението на овластения е резултат на институционална, експертна и друга „социална“ продукция. Технологиите на това производство е начертана по-общо в „инженерни съчинения“ по конструиране (виж Фуко, Бъргър и Лукман), но и в занаятчийски наръчници, методологиите на следствието (инквизицията). Тези вторите (*Malleus maleficarum*, *Praxis criminis*

persequendi), лишени от критичния поглед на анализа, са особено любопитни. Те, съвместно и с практическа цел, наставлявайки, разчленяват престъплението до думи, образи, разнообразни формули и заклинания, показват съставните му части, за да дадат в ръцете на следователя-„инквизитор“, уред, „чук“ (латинският „malleus“ на Шпренгер и Инститорис), с който да го сглоби отново за целите на съдебния процес. Това, видно от текстовете, но и от мощната връзка с книгопечатането, е изкуство между другото, на езикови и други графични образи. Наблюдението, че „езикът изгражда семантични полета или зони на значение, които са езиково о-писани от-всякъде“, че „конструира символи“, а после ги представя като „обективни реални елементи в ежедневиия живот“ (по Бъргър и Лукман), си струва да се повтори. Езикът-средство за съмнение в историческия разказ рискува да бъде пренебрегнат от историците почти толкова, колкото и историята, създадена през езика – от филолозите. Без този поглед институциите (в частност институциите на контрола), с които се сблъскваме като „неоспорим факт“, остават „неразбираеми“ и „потискащи“. С негова помощ обаче, те могат да бъдат взривени до парчетата на своя проект, да бъдат „анализирани“, значи разплитани и разграждани. Затова и някои войни, наричани днес и модерно „хибридни“, оспорват не физически територии, а права над думи и образи.

Обработеният материал позволява твърдението, че зад същностните различия (икономически и политически системи, „исторически контекст“), зад идеологическите конфронтации между „стар“ и „нов“ строй, е възможно да се открие приемственост в практикуването на властта. Тя не означава генетична връзка между режимите, но свидетелства, че сходни нужди налагат общи форми. От друга страна отворена остава задачата за систематизация на различията. Още в заглавието читателят се изправя пред „престъплението“ и „овластения“. Те пораждат серия от последващи въпроси: Първо, кои са „ключовите позиции“, позициите на властта? Второ, как се променя тяхното определяне? Каква е връзката на тези пулсации с обществено-историческия контекст? Можем ли да говорим за еволюция на потребността от контрол и на начина, по който го практикуват режими с различна идеологическа мотивация и практически нужди? Трето, доколкото посочването, изобличаването и наказването на „престъплението на овластения“ е свързано с репресивни практики, допустимо ли е да правим опит за тяхната класификация според връзките им с контекста и характерни форми на репресията?

Изчерпателен, честен, разговор за контекста не е възможен в рамките само на представеното изследване. Подобна амбиция може да взриви неговата крехка граница до състояние на неузнаваемост. Предлагам обаче опит за обобщения, осезаеми с

невъоръжено око в тъканта на различните истории, като преднамерено избягвам хронологически порядък на изложението.

I. За мен най-любопитен е начинът, по който социалистическата държава определя и преследва престъпленията на властта. Той е център на разсъждениято тук, от една страна, защото напълно целенасочено и декларативно започва „на чисто“, заема се с прометеев, инженерен подвиг – конструира откровено, преначертава границата не само на собствеността, властта, но и на законите, които ги охраняват. От друга страна, разтваря до край ветрилото на определенията като прави подробна класификация на т. нар. „длъжности“: от разпоредителя, който пази поверено имущество до министъра, комуто е подконтролна монополната външна търговия. Затова използвам условното определение **„подход на длъжностите“**. Функционалното обяснение за него може да се потърси в уредбата на стопанството, където служби, ключови по отношение разпределението на ресурси, съсредоточават огромна невидима власт. Длъжностната престъпност е често стопанска престъпност. Длъжностните и стопански престъпления се преплитат. Срещу властта водят икономически, не политически дела. На прицел вземат икономическата номенклатура. Наказанията са драконови, периодите на политическо размразяване не смекчават репресията в този сектор, консолидацията на икономическите основи на властта остава приоритет до разпадането на системата. Но и след официалните промени взаимоотношенията в стопанството остават под знака на силовия монопол.

II. Като тръгнем от предисторията на длъжностите и суровите мерки за контрол върху правилното изпълнение на функциите им, можем да отделим друг условен **„подход на военно-полевия съд“**. Той е повлиян от тоталната военна мобилизация в периода на Голямата война и последвалите я граждански конфликти, безмерното разрастване на различни специални служби, военното разузнаване и контраразузнаване. Този фронтови стил на управление окуражава създаването на извънредни („чрезвычайни“) комисии и практики за разследване и съдене на виновниците за катастрофата (не само в „болшевишка“ Русия, но и в „земеделска“ България). Съдебните процедури са превърнати в декорация. От трибуната на институциите апелират за очистване чрез кръв и народно правосъдие, призвано да спре потенциалната реакция, но и да победи по фронтовете на „икономическата контрареволуция“, да накаже корумпираните министри.

III. В заключение и опозиция на предишната ще посоча трета категория, в която поставям тромавите и сложни процедури, които са охранявали публичния интерес по силата на „министерската отговорност“. Подобие не по съдържание и задачи, но по вид и дух, днес виждам в начина, по който се пазят финансовите интереси на европейския

данъкоплатец. Този подход наричам „**тържествено-церемониален**“ или „**мирновременен**“. Когато говорим за преследването на министрите, той се отличава с празничното участие на парламента, белязан е от процедури „извън обичайния ред“ както на съда, така и на Народното събрание. Ако се пренесем в актуалния контекст, подобна в сложността система от правила, термини и институции, оправдава съществуването си с опазване на „общ“ финансов ресурс. На практика тя дава средството за мек, невидим контрол както върху властта („разпределящите“), така и върху широкия кръг участници в това разпределение.

Изследването трудно, ако не и невъзможно се удържа в категорични граници на „годините“ и „територията“. Дори периоди, оградени с ясни политически белези и строго охраняван кльон като отрязъка на Народна република България, поставят парадокси. Ако нормите и охранителните структури са нагодени към опазването на социалистическата собственост, ако длъжностните нарушители могат да бъдат хващани само в една социалистическа администрация, как да третираме тогава други, външни в политическата география, нерегламентирани от българския закон зони, които обаче също са заредени с огромно напрежение по отношение разпределението на бюджета и дисциплината на кадрите? Териториалните очертания, прилагателното „български“, фиксирането върху локалните практики и неизбежното ограничение на местния материал, трудностите поставени от езика, като най-важен обект на наблюдение, създават риск пред изчерпателността, обричат и ограничават погледа. Но как да пишем за другите езици, когато пред нас стои Еверест на майчиния? В такова начинание, в събирането на разказа, историята на контрола върху властта, търсещият е застрашен от кислороден глад пред монолита на институциите. Съмнението, което социалната наука забива в тяхната гладка фасада, е средството, за да опиташ.

4. Приноси

§1 Дисертационният труд предлага специфичен подход към конструирането на „престъплението на овластения“ в нормативния език и практиката на институциите. Той показва как позициите на властта чрез „огъване“ на традиционната и често оправдана критика към тях, се превръщат в обект на контрол от по-висок порядък, контрол върху контролиращите.

§2 Тази смяна в ъгъла на наблюдение, без да поставя под въпрос злоупотребата с власт като феномен, разобличава някои невидими функции на апарата, изграден върху основанието да предпазва обществения интерес. В много случаи той може да

работи като инструмент за обслужване на тесни политически интереси, за нанасяне на удари върху опоненти, за охрана на икономическите устои на наложения строй.

§3 Предложена е типология на репресията срещу „престъпниците във властта“, разположена и функционално обяснена по координатите на различен социално-исторически контекст. Тя се ориентира по два ключови въпроса: „кои са позициите на властта?“ и „кои действия се определят като престъпни“. В този смисъл са релефно очертани: а) „подходът на длъжностите“, приложен от социалистическата държава, където буквално всеки е служител на държавата и всеки може да попадне в дефинициите да длъжностен нарушител, посягащ срещу икономическите основи на системата; б) „подходът на военно-полевия съд“, когато в моменти на върховна мобилизация на ресурсите и остро противопоставяне между различни обществени групи, обвиненията срещу „предишната“ власт се превръщат в гилотина за екзекуции; в) „тържествено-церемониалният“ подход, характерен за периоди, в които репресията е пестелива, „мека“, с множество процедурни гаранции срещу превишаване на разумната икономия.

§4 Изследването, като черпи кураж от един „конструиран/деконструиран институционален свят“ в полето на (високата) теоретична мисъл, отправя своята провокация към практики, думи и послания от действащите практики „за защита на финансовите интереси на ЕС“. Доколкото редът на „европейското“ битие изглежда „естествен“, „логичен“ и „правилен“ той не поражда и не търпи съмнения. Това безапелационно присъствие подозирам като сериозен риск за самия режим. Той губи способността да се развива, търпи основателна критика за „демократичен дефицит“, оставя широки полета да бъде атакуван от крайни, флангови призови за радикална промяна. В този смисъл съмнението е здравословен катализатор на спешни реформи. Ако контролът е в сърцето на раздора между автономисти и централисти, очевидно той е мястото, където трябва да бъдат направени спасителни компромиси.

§5 Разписана в „ничията земя“ между дисциплини и занимания с добре охранявани територии (криминология, филология, история, административна практика), дисертацията демонстрира възможността за работа в техните пресечени точки. Показва, че възможностите на историческия анализ могат да бъдат разширени с критичния поглед на социалните науки. Насърчава към преоценка и дебат върху доминиращи управленски парадигми в работата на институциите.

5. Публикации

авторски

Янев, Н., 2014. *Черната книга на българската корупция*. София: Изток-Запад

Янев, Н., (под печат). *От революцията до капитала: Бележки върху ранната история на българската оръжейна търговия (по материали от делото „Тексим“)*. В сборника „Съвременните обществени предизвикателства и образованието по социология“.

Yanev, N., (под печат). Language in the Institutional Formation of the EU: “Protecting the Financial Interests” as a History of a Narrative. In "Identities in urban contexts: The European multilingual city", EUROMEC project, Trinity College, Dublin..

в съавторство

Янев, Н. и др., 2016. *Защита на европейските гори от престъпни посегателства и прилагането на Директива 995/2010 на Европейския парламент и на Съвета*. София: РискМонитор

van Duynes, P. C, Quirke, B. and Yanev, N., 2014. *Anti-Corruption Guide*. Sofia: RiskMonitor